

УДК 502.7 (477.75)

О. В. Клімов, канд. геогр. наук; **Д. О. Клімов**, **І. М. Гайдріх**,
Г. С. Надточій
(УКРНДІЕП)

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

У роботі досліджуються проблеми вдосконалення методичного забезпечення процесу формування національної екологічної мережі. Особливо важливою проблемою вважається недосконалість методичного забезпечення проектування регіональних та місцевих схем екомережі. Розглядаються недоліки існуючих методичних матеріалів на цю тему. Наводяться пропозиції щодо вдосконалення методичних рекомендацій проектування регіональних та місцевих схем екомережі у вигляді проекту методичних рекомендацій.

Ключові слова: методичні рекомендації, схеми екологічної мережі.

Вступ

Процес формування національної екомережі потребує вирішення важливої проблеми – вдосконалення його нормативно-правової бази. Правова база формування екомережі достатньо розроблена у Законах України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про екологічну мережу України», але нормативне забезпечення процесу має проблеми у сфері проектування екомережі.

Проектування національної екомережі здійснюється шляхом розроблення регіональних схем формування екомереж районів та населених пунктів відповідно до Закону України «Про екологічну мережу України». Розробка регіональних та місцевих схем формування екомереж здійснюється шляхом розробки проектів створення цих схем.

Чинні методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі, що регламентують ці процеси, мають певні недоліки – не забезпечують єдиного підходу щодо розробки схем екомережі і потребують удосконалення та доповнення. Основною метою статті є розроблення методичних засад вирішення технологічних та процесуальних проблем формування екомережі шляхом розробки

проекту «Методичних рекомендацій щодо розробки проектів створення регіональних та місцевих схем екомережі».

Розроблений проект «Методичних рекомендацій...» має сприяти подальшому забезпеченню єдиного підходу до розроблення проектів регіональних та місцевих схем екомереж та наданню допомоги територіальним органам охорони довкілля в процесі формування національної екомережі в країні.

Актуальність теми

Роботи, що публікуються з цієї проблеми, мають більш загальний характер і не розглядають технологію та процедуру формування регіональних та місцевих мереж окремо один від одного шляхом розробки окремих схем формування.

Серед досліджень з цієї теми найбільш відомі роботи Ю. Р. Шеляга-Сосонка, М. Д. Гродзинського, В. Д. Романенка [6, 7]. Їх методичні рекомендації розраховані на спеціалістів органів охорони навколишнього природного середовища, місцевого самоврядування, виконавчої влади, спеціалістів наукових установ НАН України, галузевих науково-дослідних та проектних інститутів, вищих спеціальних навчальних закладів, неурядових екологічних організацій, інших організацій, діяльність яких пов'язана з охороною та використанням природних ресурсів.

Мінприроди України були розроблені та затверджені «Тимчасові методичні рекомендації щодо розроблення схем регіональної екомережі» (2006 р.) та «Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі» (2009 р.). Названі методичні рекомендації були запропоновані для розроблення регіональних та місцевих схем екомережі, мають рекомендаційний характер і підготовлені з метою надання допомоги територіальним органам Мінприроди під час проектування регіональних та місцевих схем екомережі.

Однак ці роботи мають, на наш погляд, певні недоліки. Публікації та методичні рекомендації мають загальний характер, автори не відокремлюють процеси проектування регіональних та місцевих схем, які мають свої принципові особливості. Крім того, чинні методичні рекомендації потребують удосконалення та доповнення у частинах:

- уніфікації процедури та етапів погодження і затвердження органами виконавчої влади схем формування екомережі залежно від рівня (регіональний, місцевий) екомережі;
- уніфікації планово-картографічних матеріалів (вибір картографічної основи, масштабів, перелік шарів та програмного ГІС-забезпечення);
- використання містобудівної і землевпорядної документації у проекті схеми екомережі та включення інформації про елементи екомережі до містобудівного та земельного кадастрів;
- забезпечення під час розроблення (оновлення) схеми планування території включення до її складу відповідної схеми формування екомережі;
- можливості деталізації та уточнення меж структурних елементів регіональної екомережі на основі крупномасштабних планів землекористувань районів під час розроблення (удосконалення) регіональних і місцевих схем формування екомережі;
- обґрунтування рішень схеми, зокрема, з урахуванням розвитку екомережі та відповідної території (складання планів управління екомережею);
- узгодження між собою регіональних і місцевих схем формування екомережі суміжних територій (між областями, районами тощо) з метою забезпечення її неперервності;
- механізмів доведення інформації про розроблені схеми до широких верств населення, включаючи неурядові організації та організації громадянського суспільства, включення до освітніх програм, починаючи з дошкільних закладів.

Основні вимоги до методичних рекомендацій щодо розроблення проектів регіональних та місцевих схем формування екомережі

1. Загальні положення

Методичні рекомендації щодо розроблення проектів регіональних та місцевих схем екомережі (далі – Методичні рекомендації) мають рекомендаційний характер і підготовлені з метою надання допомоги територіальним органам Мінприроди під час розроблення регіональних та місцевих схем екомережі.

Методичні рекомендації повинні бути розроблені відповідно до Законів України «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про планування та забудову територій», «Про охорону земель», «Про землеустрій», «Про місцеве самоврядування в Україні», Водного, Лісового, Земельного кодексів України, інших актів законодавства України з питань формування екомережі та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Регіональні схеми екомережі та місцеві схеми екомережі необхідно розробляти з урахуванням вимог вищезазначених нормативно-правових актів та відповідно до регіональних програм з питань розвитку екомережі.

При розробленні проектів регіональних та місцевих схем екомереж необхідним є:

- використання містобудівної і землевпорядної документації у проекті схеми екомережі та включення інформації про елементи екомережі до містобудівного кадастру та земельного кадастру;
- забезпечення під час розроблення проектів схеми планування території включення до її складу відповідної схеми формування екомережі.

2. Основні терміни та визначення

Вважаємо важливим включити до складу методичних рекомендацій основні терміни та визначення, які мають бути використані при їх розробці і затверджені у чинному законодавстві [1, 2, 3].

Основні елементи екомережі

Природний регіон – природно-територіальне утворення значної площі, суцільність якого визначається характерними для нього фітоландшафтними, фізико-географічними, адміністративними та іншими ознаками, що характеризується типовими та унікальними природними комплексами, різноманітним рослинним і тваринним світом, і яке виконує регіональну екостабілізуючу роль.

Природний коридор – природна або приведена до природного стану ділянка землі чи водної поверхні, яка на різних рівнях просторової

організації екологічної мережі забезпечує для природного середовища умови безперервності, системної єдності та функції біокомунікації.

Основні елементи екомережі мають загальнодержавне і місцеве значення, які визначаються за науковими, правовими, технічними, організаційними та фінансово-економічними критеріями.

Структурні елементи екомережі:

- вузлові елементи – ключові території,
- сполучні елементи – сполучні території,
- захисні елементи – буферні території,
- перспективні елементи – відновлювані території.

Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття. *Сполучні території* (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. *Буферні території* забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. *Відновлювані території* забезпечують формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану.

Складові екомережі

До складових структурних елементів екомережі включаються:

- а) території та об'єкти природно-заповідного фонду;
- б) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- в) землі лісового фонду;
- г) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- г) землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами;
- д) землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів;
- е) інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність);
- е) земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;

- ж) території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;
- з) частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо;
- и) радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом.

Переліки територій та об'єктів екомережі

Особливо цінні території та об'єкти для збереження ландшафтного та біорізноманіття в межах структурних елементів екомережі.

Схеми формування екомережі

Регіональна схема формування екомережі (РСЕМ) – Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Місцева схема формування екомережі (МСЕМ) – розробляється для адміністративних районів та населених пунктів.

3. Етапи розробки, погодження і затвердження органами виконавчої влади проектів схем формування екомережі залежно від рівня (регіональний, місцевий) екомережі

Під час проектування схем екомережі повинна забезпечуватися її цілісність і нерозривність, тому пропонується роботу виконувати у три етапи.

І етап. Розробка проекту попередньої регіональної схеми екомережі

Мета – розроблення загальних положень проектування схеми, які визначають пріоритетність і концептуальні основи схеми формування екомережі у регіоні.

Основне завдання – визначення територій основних елементів екомережі (природні регіони та коридори).

Узгодження суміжних територій між областями з метою забезпечення нерозривності екомережі.

Погодження з територіальними органами охорони природи та затвердження відповідною обласною Радою народних депутатів.

Попередня схема має рекомендаційний характер.

II етап. Розробка проектів місцевих схем екомережі

Мета – згідно з мережею основних елементів, які затверджені у проекті попередньої регіональної схеми, забезпечується розробка

місцевих схем, у складі яких визначаються структурні елементи та переліки територій і об'єктів, які віднесені до них.

Основне завдання – погоджуються між собою проект попередньої регіональної та проекти місцевих схем екомережі.

Проекти місцевих схем погоджуються з районними чи місцевими підрозділами земельних ресурсів, лісового, сільського, водного господарств та містобудування і архітектури. Після погодження проекти схем затверджуються відповідними районними чи міськими радами.

III етап. Створення зведеної регіональної схеми

Мета – створення проекту зведеної регіональної схеми формування екомережі та зведення планово-картографічних матеріалів територій і об'єктів, які включені до складу регіональної схеми екомережі.

Основне завдання – погодження схеми з обласними природоохоронними та іншими органами виконавчої влади і затвердження відповідними обласними радами.

Організація процедури формування переліків територій та об'єктів екологічної мережі.

4. Рекомендації щодо розроблення проектів схем екомереж

У завданні на виконання робіт визначаються: підстава для розроблення проекту схеми екомережі; мета та актуальність, основні технічні вимоги до виконання робіт з проекту схеми екомережі (визначаються вимоги до структури та змісту пояснювальної записки, складу та змісту графічних матеріалів, вказується перелік необхідних погоджень); етапи виконання робіт; порядок приймання та впровадження результатів роботи.

Аналіз виконаних робіт УКРНДІЕП на прикладі Харківської області [4, 5] показав, що роботи, пов'язані з розробленням схем екомереж, доцільно розділити на дві стадії.

I стадія:

А. Проводяться підготовчі роботи, які включають збір, систематизацію, вивчення та аналіз:

- топографічних карт регіонів, районів, міст;
- наукових, літературних джерел та картографічних матеріалів (геологічних, геоморфологічних, ландшафтних карт, карт ґрунтів, рослинного покриву тощо);
- матеріалів польових досліджень;

- містобудівної документації;
- програм соціально-економічного розвитку та у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів;
- схем землеустрою та техніко-економічного обґрунтування використання території;
- матеріалів лісовпорядкування;
- проектної документації з питань охорони навколишнього природного середовища (положень або охоронних зобов'язань, картосхем територій та об'єктів природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, картосхем екологічного стану навколишнього природного середовища);
- матеріалів щодо збереження об'єктів культурної спадщини;
- матеріалів планів розвитку рибного господарства, відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства і риборозведення;
- рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (щодо оголошення або створення об'єктів природно-заповідного фонду, про резервування територій для оголошення або створення об'єктів природно-заповідного фонду, надання і вилучення земель, інвентаризації ділянок);
- матеріалів обґрунтування необхідності створення або оголошення територій природно-заповідного фонду;
- визначення режиму території, наявність охоронних зобов'язань; наявність обмежень на використання природних ресурсів.

Б. Здійснюється підготовка наукового обґрунтування щодо включення територій та об'єктів до регіональної екомережі, в якому доцільно зазначати: опис та характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності цих територій та об'єктів, розміри та опис їх меж, картографічний матеріал, пропозиції щодо режиму їх використання.

В. Визначається статус (належність) нанесених територій до тих чи інших структурних елементів екомережі (ключових, сполучних, буферних, відновлювальних територій) відповідно до їх призначення.

Г. Розробляється попередня схематична карта екомережі. На карту адміністративно-територіальної одиниці наносяться території, які

відповідно до наукового обґрунтування мають статус ключових та сполучних, з урахуванням необхідності забезпечення зв'язків між ключовими територіями.

Д. Визначаються території, які є перспективними для включення до екомережі, зокрема території, що резервуються для створення або оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Е. Визначаються території та об'єкти для подальшого включення до схеми екомережі, з урахуванням необхідності забезпечення зв'язків між ключовими територіями, неперервності та поєднання схем екомережі суміжних адміністративно-територіальних утворень.

II стадія. На основі результатів I стадії здійснюються роботи з нанесення на планово-картографічні матеріали основних та структурних елементів екомереж.

Висновки

1. Аналіз виконаних робіт УКРНДЦЕП щодо проектування регіональної і місцевої схем екомережі у Харківській області та вітчизняного досвіду розроблення в інших областях України регіональних та місцевих схем екомережі показав наявність певних недоліків у нормативно-методичному забезпеченні процесу формування екомережі в країні. Чинні «Методичні рекомендації» не забезпечують єдиного підходу щодо розробки схем екомережі і потребують удосконалення та доповнення.

2. У проекті розроблених «Методичних рекомендацій» в порівнянні з діючими пропонується включити такі положення:

- проекти регіональних та місцевих схем розробляються окремо на відповідних етапах формування екомережі;
- розподіл етапів розробки, погодження і затвердження проектів схем формування екомережі органами виконавчої влади провадити залежно від рівня (регіональний, місцевий) екомережі;
- узгодження між собою регіональних і місцевих схем формування екомережі суміжних територій (між областями, районами тощо) провадити з метою забезпечення її неперервності;
- порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі провадити після затвердження місцевих схем;

ПРОЕКТ

СКЛАДУ І ЗМІСТУ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОЕКТІВ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА МІСЦЕВИХ СХЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	
Мета та завдання методичних рекомендацій	
Основні терміни та визначення	
Основні елементи екомережі	
Структурні елементи екомережі	
Складові екомережі	
Переліки територій та об'єктів екомережі	
Схеми формування екомережі	
Етапи розробки погодження і затвердження органами виконавчої влади проектів схем формування екомережі в залежності від рівня (регіональний, місцевий) екомережі	
Рекомендації щодо створення проектів схем екомережі	
1 ПЕРШИЙ ЕТАП РОБІТ (Розробка загальних положень регіональної схеми)	
1.1. Рекомендований склад і зміст проектів схем	
1.2. Наукові критерії відбору територій для включення до основних елементів схем (природні регіони та коридори)	
1.2.1. Території природного регіону	
1.2.2. Природні коридори	
1.3. Загальні відомості про регіон (область)	
1.4. Обґрунтування рішень проекту РСЕМ	
1.5. Загальна характеристика схеми екомережі	
1.6. Узгодження між собою регіональних схем екомережі суміжних територій	
1.7. Планово-картографічні матеріали	
2 ДРУГИЙ ЕТАП РОБІТ (Розробка місцевих схем екомережі)	
2.1. Рекомендований склад і зміст проектів МСЕМ	
2.2. Наукові критерії відбору територій для включення до структурних елементів МСЕМ та переліку їх територій та об'єктів	
2.3. Загальні відомості про район проектування	
2.4. Обґрунтування рішень проекту МСЕМ	
2.5. Загальна характеристика схеми екомережі	
2.5.1. Ключові території (ядра) (існуючі та перспективні)	
2.5.2. Співучі території (екокоридори) (існуючі та перспективні)	
2.5.3. Буферні території (існуючі та перспективні)	
2.5.4. Відновлювальні території	
2.5.5. Характеристика території кожного структурного елемента екомережі	
2.6. Планово-картографічні матеріали	
2.6.1. Сільськогосподарський район	
2.6.2. Місто	
2.7. Узгодження та затвердження проектів місцевих схем екомережі	
3 ТРЕТІЙ ЕТАП РОБІТ (Створення зведеної регіональної схеми)	
3.1. Узгодження між собою регіональної і місцевих схем формування екомережі суміжних територій (між районами тощо)	
3.2. Планово-картографічні матеріали	
3.3. Порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі	
4 МЕХАНІЗМИ ДОВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РОЗРОБЛЕНІ СХЕМИ ДО ШИРОКИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	

- у «Методичних рекомендаціях» запропонувати механізми доведення інформації про розроблені схеми до широких верств населення.

Розроблений проект «Методичних рекомендацій» має сприяти подальшому забезпеченню єдиного підходу до розроблення проєктів регіональних та місцевих схем екомереж та наданню допомоги територіальним органам охорони довкілля в процесі формування національної екомережі в країні.

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>.
2. Закон України «Про екологічну мережу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.
3. Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екологічної мережі : Постанова КМУ від 16.12.2015 р. № 1196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1196-2015-%D0%BF>.
4. Климов А. В. Национальная экологическая сеть в Харьковской области / А. В. Климов // Вестник науки и техники, 2002. – Вып. 1. – С. 69–78.
5. Екологічна мережа Харківської області / О. В. Климов, О. В. Філатова, Г.С. Надточій та ін. – Харків, 2008. – 168 с.
6. Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. – Київ: Фітоцентр, 2004. – 71 с.
7. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, М. Д. Гродзинский, В. Д. Романенко. – Киев: Фитоцентр, 2004. – 144 с.

Климов А. В., Климов Д. А., Гайдрих И. М., Надточий Г. С.
ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕТИ УКРАИНЫ

В работе исследуются проблемы совершенствования методического обеспечения процесса формирования национальной экологической сети. Особенно важной проблемой считается несовершенство методического обеспечения проектирования региональных и местных схем экосети. Рассматриваются недостатки существующих методических материалов на эту тему. Приводятся предложения по совершенствованию методических

рекомендаций проектирования региональных и местных схем экосети в виде проекта методических рекомендаций.

Ключевые слова: *методические рекомендации, схемы экологической сети.*

Klimov A. V., Klimov D. A., Gaydrih I. M., Nadtochiy G. S. PROBLEMS OF FORMATION OF THE NATIONAL METHODOICAL PROVISION ECOLOGICAL NETWORK OF UKRAINE

In this paper, the problems need to improve methodological support to the process of national ecological network. Especially important problem is considered imperfect design methodological support regional and local schemes ecological network. We consider the shortcomings of existing educational materials on the subject. We give suggestions for improving the design guidelines of regional and local schemes ecological network in the form of draft guidelines.

Key words: *guidelines, scheme of ecological network.*